DEMOGRAFIA, URBANISME I MOBILITAT

Àfrica austral: entre la «terra d'oportunitats sud-africana» i la supervivència

Carla Fibla García-Sala



Fotografia: "Moving Shadows", Girma Berta

Sud-àfrica, el país que domina el sud del continent per la seva extensió i importància econòmica, apareix com la panacea per a molts dels països inestables de la zona. La realitat socioeconòmica de països fronterers com Zimbàbue, d'un futur sense perspectiva com li ocorre als ciutadans de Lesotho (engolits per la influent Sud-àfrica), de països on els conflictes i la violència han obligat a buscar refugi com en la República Democràtica del Congo (RDC) o abans Ruanda i Burundi, o de països abocats a una emigració eminent per la fam i canvi climàtic, com Madagascar, converteixen a aquest país d'Àfrica austral en l'única sortida.

A Sud-àfrica, els estrangers nascuts en països africans reben l'apel·latiu d'"estrangers nacionals" (*foreign nationals*), una manera d'expressar que són persones més properes que les que han nascut fora del continent, als quals, almenys en teoria, es considera "germans" i amb els quals s'estableix un vincle d'unió especial. Compartir els reptes i dificultats de

tirar endavant en societats amb dificultats socioeconòmiques similars, així com valors i tradicions en els quals l'hospitalitat juga un paper fonamental, fa que un estranger africà no pugui ser considerat amb la fredor i distanciament amb la que es tracta un estranger sense nexe d'unió amb l'Àfrica.

En canvi, la realitat no amaga que durant els seus gairebé trenta anys de democràcia, el nivell de xenofòbia a Sud-àfrica no ha deixat de créixer. Segons dades oficials entorn del 7 per cent dels 60 milions de persones que viuen a Sud-àfrica (4,2 milions) són migrants o sol·licitants d'asil. La segregació per races que va imposar durant dècades l'*apartheid* queda lluny, però no ha impedit que el país pateixi un racisme estructural en el qual sovint resulta incomprensible que la seva història recent no ajudi al fet que es produeixi una integració més gran. L'accés a una ocupació, a educació, un habitatge o serveis sanitaris, drets bàsics que recull tant els tractats internacionals que Sud-àfrica ha firmat com la seva avançada Constitució (1996), no han impedit episodis cíclics i recurrents de violència cap als estrangers de països veïns i la persecució dels quals després de fugir de règims autoritaris, catàstrofes naturals o els que intentaven llaurar-se un futur millor, s'enfrontaven a traves administratives quan intentaven regularitzar la seva situació.

El 96 per cent de les persones que sol·liciten davant del Ministeri d'Interior l'estatus que els permeti viure a "el país de les oportunitats", estable i amb un nivell de desenvolupament superior a la mitjana de països del continent, són rebutjats en primera instància, el que els obliga a recórrer i prolongar una situació d'il·legalitat que comporta una elevada càrrega psicològica d'angoixa que, sovint, es prolonga durant anys. I només una de cada 20 persones acaba sent reconeguda legalment. Fins i tot hi ha nacionalitats com els originaris de la RDC que, segons el Consell Nacional de Congolesos per al Desenvolupament (una organització creada per joves i treballadors migrants congolesos a Sud-àfrica, amb seu a Pretòria, per oferir solucions econòmiques, culturals i polítiques a la situació de la RDC), en els últims cinc anys no han rebut ni una sola resposta de residència favorable.

> De la mateixa manera que existeixen els valors africans comuns i algunes tradicions compartides, en l'adaptació dels migrants a un país com Sud-àfrica, i malgrat els seus onze idiomes oficials, apareixen barreres idiomàtiques que incrementen la confrontació

De la mateixa manera que existeixen els valors africans comuns i algunes tradicions compartides, en l'adaptació dels migrants a un país com Sud-àfrica, i malgrat els seus onze idiomes oficials, apareixen barreres idiomàtiques que incrementen la confrontació. De fet, des de fa més d'una dècada els episodis xenòfobs es repeteixen, organitzats a través de reclams que es difonen a les xarxes socials instant a l'odi i a "la defensa de l'autòcton", utilitzant fórmules vistes en altres parts del món, instant al "Posa Sud-àfrica primer" (*Put South Africa First*). El 2008 es van viure uns enfrontaments a Johannesburg en els quals van morir 60 persones, el 2015 hi va haver assalts organitzats contra negocis de migrants i el 2019 unes altres 22 persones van perdre la vida en aldarulls contra estrangers. També a

l'estiu de 2021, durant els saquejos descontrolats que van seguir la protesta inicial per l'empresonament de l'expresident Jacob Zuma en els quals van morir 337 persones, els migrants es van afanyar a tancar durant setmanes els seus negocis per no perdre el seu mitjà de subsistència i evitar exposar-se en una situació de violència, que encara que inicialment no tingués res a veure amb ells, sabien que podria afectar-los de forma indirecta, en aprofitar-se del caos i la inseguretat d'aquells dies, perquè grups violents els acovardissin i recordessin que no són benvinguts.

Buscar-se la vida

> «Vaig arribar a Sud-àfrica fugint de la inseguretat al meu país, Burundi. Havien matat el meu marit, era un soldat i treballava com a guardaespatlles d'un polític que van assassinar. Després van venir per les famílies. Em van avisar que havia de sortir corrents. Un amic del meu marit em va donar diners per fugir. No sabia on anar. Els meus fills estaven interns en les residències de les seves escoles. Em sentia molt confosa. El conductor d'un camió em va portar a Tanzània, però al camí em va agredir sexualment, em va dir que l'havia de pagar pel transport. I després els va dir a altres conductors que em portessin perquè podien abusar de mi durant el camí. Així va ser com vaig arribar a Moçambic. A Maputo un home, que era amic del meu marit, em va ajudar a arribar a Durban. Al principi vaig viure al carrer, sota la pluja, fins que una persona em va parlar d'un edifici amb habitacions per llogar gent com jo.»
>
> Mama Consola (originària de Burundi, resideix a Durban). Entrevista realitzada per l'autora el maig de 2021 a Durban (Sud-àfrica).

Els migrants econòmics que s'esforcen per llaurar-se un futur a Sud-àfrica provenen de Zimbàbue (24 per cent) , Moçambic (12 per cent), Lesotho (7 per cent) i Malawi (3 per cent), mentre que els sol·licitants d'asil són d'Etiòpia (25 per cent), RDC (23 per cent), Somàlia (11 per cent), Burundi (4 per cent) i Eritrea [1]. Els conflictes interns o l'extensió de grups radicals han convertit Sud-àfrica en una terra on confien que és possible tirar endavant. És el que se'ls hi va ocórrer a molts dels quals van arribar fa més de 25 anys, fugint de Ruanda, o més recentment d'Etiòpia.

A Sud-àfrica la Constitució i la Llei de Refugiats, així com altres normes legislatives específiques per a diverses necessitats, indiquen que tota persona té dret al bàsic per sobreviure. Encara que existeix un Projecte de Llei de 2019 que planteja la limitació dels

drets dels migrants sense documentació en vigor en l'accés a atenció mèdica, excepte en el cas de les dones embarassades i menors de sis anys. Un altre problema que no ha deixat de créixer és el nombre de menors d'edat el naixement del qual, i per tant existència, no ha estat registrada perquè per fer-ho ambdós progenitors han de demostrar que estan vivint legalment a Sud-àfrica. Segons fonts oficials hi ha almenys 100.000 nens i nenes en aquesta situació.

El procés de regularització és tan llarg i desmoralitzador que molts no arriben ni a plantejar-se intentar-ho i prolonguen durant anys la seva situació irregular en mancar d'un visat en vigor. Quan compleixen els requisits que exigeix l'ACNUR, poden sol·licitar l'estatus de refugiat, se'ls lliura un document de sol·licitant d'asil amb una validesa de 6 mesos; i una vegada complert aquell termini han d'esperar que hi hagi una resolució final o han de renovar el permís. Una cosa que s'ha de realitzar sempre al lloc on es va fer per primera vegada, al marge que la persona interessada pugui haver-se desplaçat pel país i viure a milers de quilòmetres de distància. Quan no es renoven a temps els papers han de pagar una multa de mil rands (uns 60 euros). Si una persona no té la documentació en regla a Sud-àfrica, el seu marge de maniobra quotidià es redueix al mínim, per exemple, no poden obrir un compte bancari, ni comprar una casa o un cotxe, per estar en situació "il·legal".

> Els conflictes interns o l'extensió de grups radicals han convertit Sud-àfrica en una terra on confien que és possible tirar endavant

> «Quan vaig arribar a Sud-àfrica vaig acudir a l'oficina d'ACNUR, vaig omplir el formulari i em van donar un número. Però després no van fer res, em van dir que he d'esperar que s'aprovi el meu estatus de refugiada. No sé si això m'ajudarà a tirar endavant.»
>
> Mama Jane (originària de Burundi, resideix a Durban) Entrevista realitzada per l'autora el maig de 2021 a Durban (Sud-àfrica).

Madagascar: Futurs migrants climàtics?

La relació migratòria entre Madagascar i Sud-àfrica es remunta a fa gairebé cinc segles, quan els colonitzadors holandesos van començar a importar a persones com esclaus des de Madagascar i Indonèsia a Ciutat del Cap. Durant els anys de lluita contra el règim de l'*apartheid*, el Govern malgaix, com van fer els d'altres països de la zona, va acollir a moviments d'alliberament sud-africans i va permetre la creació de Radio Freedom per mobilitzar i difondre informació sobre el que estava ocorrent a Sud-àfrica. I ja a aquest segle les mediacions en crisis internes polítiques han estat múltiples mentre s'assentaven

els intercanvis comercials. Aquesta proximitat geogràfica i política fa preveure que la greu situació que viu la població al sud de Madagascar, on als efectes econòmics de la COVID-19, que ha colpejat al sector turístic, se sumeixi la greu sequera, vagin a provocar un flux migratori més gran entre els que puguin permetre's emprendre el viatge.

L'alerta per possible fam al sud de Madagascar va saltar l'agost de 2021. «Netejo els insectes el millor que puc, però amb prou feines tenim aigua –va declarar a la BBC la mare de quatre de menors–. Els meus fills i jo hem estat menjant això cada dia durant els últims vuit mesos perquè no tenim res més que emportar-nos a la boca, ni hi ha pluja que ens permeti recollir el sembrat».

La FAO (Organització de Nacions Unides per a l'Alimentació i l'Agricultura) assegura que 1,1 milions de persones (algunes fonts eleven la xifra a 1,3, sobre una població total de 25,6 milions d'habitants) es troben en emergència alimentària i necessiten assistència nutricional, i mig milió estan en risc de fam. Fandiova (al districte d'Amboasary Atsimo) és l'epicentre de la greu situació provocada per la pitjor sequera dels últims 40 anys que ha impedit que la població hagi recollit les seves collites en les dues últimes temporades. Segons l'ONU, 30.000 persones són en el nivell màxim (el cinc) d'inseguretat alimentària i Madagascar s'ha convertit en el primer país del món a patir una fam pel canvi climàtic i no per una guerra o conflicte.

La quarta illa més gran del món, amb un PIB per càpita de 442 dòlars i amb la meitat dels menors de cinc anys (el desè índex més alt del món) patint malnutrició crònica, és un dels països més vulnerables del planeta davant desastres naturals, i amb una elevada exposició a ciclons. A més, pateix les conseqüències d'una desforestació brutal, amb el 90 per cent de les selves originals perdudes per la tala per a la producció de carbó. Dades que alimenten la tesi de l'ONU que la fam que pateix la població del sud de Madagascar es deu al canvi climàtic del qual amb prou feines són responsables (menys del 0,01 per cent de les emissions de diòxid de carboni, segons el Projecte Global de Carbó). «No hi ha precedents. Aquestes persones no han fet res per contribuir al canvi climàtic. No cremen combustibles fòssils i, tanmateix, estan suportant la pitjor part del canvi climàtic», va explicar Shelley Thakral, del Programa Mundial d'Aliments de l'ONU, després de destacar l'augment de l'aridesa del terreny en els últims anys. A què el president malgaix, Andry Rajoelina, es va afanyar a afegir-se declarant: «El meu país està pagant el preu de la crisi climàtica sense haver-la creat».

En canvi, a començaments de desembre de 2021 un estudi de la xarxa de científics de World Weather Attribution (WWA) rebutjava l'argument de l'ONU assegurant que les raons de la crisi alimentària a Madagascar es deuen a la pobresa, l'escassa infraestructura i la dependència de les pluges per tirar endavant la seva agricultura, combinat amb la variabilitat natural del clima. I assenyalen «la vulnerabilitat de la regió i la necessitat de millorar les condicions de vida de la població». Encara que l'estudi també apunta que «segons les observacions i models climàtics, les pluges escasses que s'han percebut des de juliol de 2019 fins al juny de 2021 no han augmentat significativament a causa del canvi climàtic causat per l'home». I citen al Grup Intergovernamental sobre el Canvi Climàtic de l'ONU que l'agost de 2021 assenyalava que «l'advertència global no s'espera que afecti els

nivells de sequera a Madagascar fins que no arribi als dos graus (en l'actualitat està a 1,1 graus)».

> La FAO assegura que 1,1 milions de malgaixos es troben en emergència alimentària

El debat sobre l'origen que ha provocat que el 90 per cent de la població del sud de Madagascar estigui afectada per la crisi alimentària a diferents nivells continua mentre la població sobreviu ingerint únicament les llagostes que altres anys amenaçaven les seves collites, els fruits vermells crus o fulles silvestres.

La COVID-19 obliga al retorn a Lesotho

L'Organització Internacional per a les Migracions (OIM) juntament amb el Ministeri de l'Interior de Lesotho han calculat que unes 20.000 persones han tornat des de Sud-àfrica per la falta de treball davant de les restriccions de la COVID-19 l'últim any. Al llarg de 2021 l'OIM va organitzar formacions professionals i tallers que incitessin a la creació de cooperatives per donar sortida tant als joves retornats com als que pretenien iniciar un pla migratori que va quedar frustrat per l'increment de l'atur a Sud-àfrica (34,9 per cent el novembre de 2021) , augmentat o com a conseqüència en gran part de la pandèmia.

A uns 30 quilòmetres de Maseru, la capital de Lesotho, l'OIM ha llogat unes aules en les quals durant cinc intenses setmanes aprenen a crear objectes amb material reciclat o productes de bellesa i higiene. «Els diners es poden consumir avui, però així deixarà d'existir demà. En canvi, les habilitats i oficis no desapareixen i les conservaràs per sempre. La formació professional et transforma. I així la joventut vulnerable passa a sentir-se segura i a empoderar-se per aportar canvis positius a la comunitat de la qual procedeixen», explica Eriko Nishimura, cap de l'OIM a Lesotho, mentre supervisa els fruits d'una nova promoció un parell de dies abans de la graduació.

Entorn del 30 per cent de la població ha rebut la pauta completa de la vacuna a Lesotho, i la conscienciació és cada vegada major per ocupar una situació geogràfica, envoltat per Sud-àfrica, que l'exposa a una transmissió major. La relació laboral i social es va forjar abans que acabés l'*apartheid*, quan el 60 per cent de la població adulta basotho (poble el territori del qual es troba a Sud-àfrica i Lesotho) amb edats compreses entre els 20 i 44 anys treballaven a les mines de Sud-àfrica, i el 70 per cent de les llars de Lesotho en tenien almenys una persona que havia emigrat. Les remeses individuals enviades a les famílies i la seva repercussió en l'economia del país va arribar a suposar a prop de la meitat del PIB del petit país de l'Àfrica austral.

Nou estatus per als zimbabuesos

Sud-àfrica és el país del continent africà que acull un nombre major de migrants, comptant també amb un elevat, i impossible de calcular, nombre de migrants indocumentats de països veïns. Gairebé el 70 per cent procedeix dels 16 països de la SADC, l'organització regional del sud de l'Àfrica, i el 24 per cent són originaris de Zimbàbue, el país que compta amb més nacionals desplaçats a Sud-àfrica, segons dades de la OCHA.

El 2001 s'estimava que hi havia 3 milions de zimbabwesos, concentrats majoritàriament a la província de Gauteng (que inclou a Pretòria i Johannesburg) i que entre 2007 i 2008 entraven una mitjana de 3.000 zimbabwesos al dia amb visats de turista per treballar a les mines de Limpopo. Una situació que s'ha prolongat durant lustres i que va fer un gir radical el 2021 quan el Ministeri d'Interior va anunciar que des de l'1 de gener de 2022 tots els zimbabwesos hauran d'haver regularitzat la seva situació amb un permís de treball que els permeti romandre al país. Així és com s'ha posat fi al Permís d'Exempció Zimbabwesa que es calcula que afecta en l'actualitat 200.000 persones. «Hem donat dotze mesos de gràcia perquè es pogués sol·licitar els permisos disponibles al marc normal de migració», va explicar Aaron Motsoaledi, actual responsable de la cartera d'Interior després de confirmar que els zimbabwesos que puguin provar que porten al país més d'una dècada són els que podran accedir a la seva regularització, en ser els que van entrar quan es va promulgar l'acord de 2009. Les oportunitats econòmiques que tradicionalment ha ofert Sud-àfrica estan, en l'actualitat, en una preocupant decadència, a la qual cosa se suma la pressió política davant de l'elevat índex d'atur (que afecta el 70 per cent dels joves). Aquestes són les raons sobre el radical canvi administratiu que afecta les relacions bilaterals.

«El pla pot tenir com a resultat que les vides dels quals tenien un permís (per estar exempts) vegin les seves vides interrompudes, negant-los la possibilitat de matricular als seus fills, o impedint-los la renovació de contractes laborals, o fent que els bancs deixin de donar-los serveis, sense permetre'ls accedir a comptes», va declarar Sharon Ekambaram, directora de Refugiats i Migrants del Programa d'Advocats pels Drets Humans de Johannesburg, en una carta que incloïa 46 organitzacions. L'OIM calcula que a Sud-àfrica hi ha dos milions de persones vivint sense documentació en regla, encara que algunes ONG asseguren que la xifra és més gran. El plantejament de Sud-àfrica és que romanguin tots aquells que "són productius", tant si estan estudiant com treballant per a algú o per compte propi. I anima les persones que es troben en aquesta situació a sol·licitar un permís de residència de quatre anys, ja que en cas de no fer-ho començaran a ser deportats el 2022. A les llargues cues durant el mes de desembre per presentar la paperassa, els zimbabwesos es queixaven d'estar sent tractats "com animals", i d'haver de sotmetre's a una burocràcia administrativa marcada per la corrupció, la confusió i la saturació del sistema.

> Al 2022 s'ha posat fi al Permís d'Exempció Zimbabwesa, que es calcula que afectava 200.000 zimbabwesos que ara hauran de regularitzat la seva situació amb un permís de treball que els

> permeti romandre al país

La frustració va anar augmentant mentre s'apropava la data del 31 de desembre i es comprovava que la decisió del Ministeri d'Interior no tenia marxa enrere. «Aquest nou procés de documentació és per obligar-nos a tots a tornar a casa. No crec que vagin a ser capaços d'atendre'ns a tots abans que acabi l'any», apuntava un sol·licitant de permís de residència després de manifestar el malestar general. «La petició de documentació per als zimbabwesos que treballen aquí és un gran problema. Les autoritats volen que el treballador demani a l'ocupador una carta que justifiqui els anys que porten treballant per a ell, i aquest es nega a donar-se-la perquè tem que sigui un truc perquè el Govern pugui penalitzar-lo per haver fet servir durant anys a una persona il·legal», apunta Gabriel Shumba, advocat i cap del Fòrum Zimbabwe Exili.

Viure a Sud-àfrica

Res no és fàcil a Sud-àfrica, i la vida dels "estrangers nacionals", la denominació dels quals ja porta a confusió, no ha deixat de complicar-se mentre avançaven els anys d'una democràcia encara immadura en l'aplicació de drets que la seva Constitució reconeix des de fa gairebé tres dècades. En certa manera, quan entaules conversa amb els ciutadans de països africans en dificultats, manifesten que Sud-àfrica hauria d'acollir-los i donar-los una oportunitat perquè està en deute amb ells, recorden que els seus països d'origen van albergar els que van lluitar contra l'*apartheid* i es van posicionar perquè avui sigui un país lliure i democràtic. I aquests són, precisament, els valors que busquen els *foreign nationals* quan decideixen buscar una vida millor a Sud-àfrica amb un bitllet d'anada.

REFERÈNCIES

1 — UNDESA (2020) *International Migrant Stock* [Disponible en línia].



Carla Fibla García-Sala
Carla Fibla García-Sala és periodista, escriptora i analista especialitzada en l'Àfrica i el Pròxim Orient. Ha viscut i viatjat pel Magrib i el Pròxim Orient durant més de 15 anys, obrint dues corresponsalies per a la Cadena SER i La Vanguardia. Llicenciada en Periodisme i especialitzada en informació internacional i països del sud, als 22 anys es va instal·lar a El Caire (Egipte), on va començar la seva carrera professional treballant com a *freelance* per a diversos mitjans. Va treballar per al Diario 16 (Madrid) i Euronews (Lió, França), i ha col·laborat en el llançament de diversos projectes periodístics online com El Estado Mental o Contexto, a més d'assessorar algunes ONG com Acció Contra la Fam, Fundació Vicenç Ferrer o Amnistia Internacional. També ha assessorat institucions centrades en la cooperació per al desenvolupament com AECID o FIAAP. Ha publicat sis llibres d'assaig i entrevistes sobre migracions, drets humans, democràcia i governança, les temàtiques en les quals s'ha especialitzat. El 2021 va treballar com a corresponsal de la revista Mundo Negro i del diari El País des de Sud-àfrica, cobrint l'àrea de l'Àfrica austral.